

Onder d'n Kroezeboom

Kwartaaluitgave van de Historische Vereniging Old Reurle

Jaargang 32, nr. 4 (december 2016)

Van de voorzitter

Dit is alweer de laatste "Onder d'n Kroezeboom" van 2016. Er is best veel gebeurd de afgelopen periode.

Op 3 november hebben wij bericht ontvangen van het overlijden van ons oud redactielid Herman Post. Wij wensen zijn vrouw en verdere familie veel sterkte toe. Herman heeft ruim 10 jaar met erg veel enthousiasme en kundige inzet aan ons tijdschrift "Onder d'n Kroezeboom" mee gewerkt."

Onze huisvesting in de Bibliotheek, deze ruimte is gehalveerd omwille van het Repair Café en 't Dorpshuis, maar we houden toch een prachtige locatie over waar iedereen de eerste woensdagmiddag van de maand tot en met maart 2017 een kijkje kan komen nemen.

In oktober hadden wij een primeur, want mensen van de stichting Wereldboom zijn op bezoek geweest om onze "Kroezeboom" te aanschouwen en beoordelen. De gemeente Berkelland mag hier in de toekomst wijze dingen meedoen.

In dit nummer de uitslag van de ledenenquête over ons mooie blad. Achtenveertig leden (11% van de vereniging) hebben gereageerd, waarvoor dank!

Bestuur en de redactie zullen de reacties serieus bekijken en daar waar mogelijk rekening mee houden voor de toekomst.

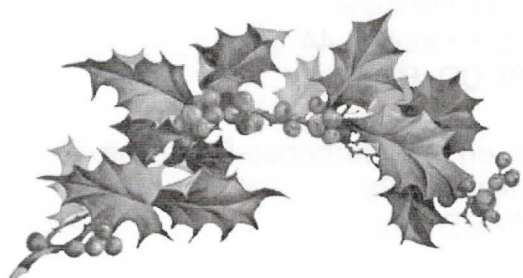
De thema-avonden beloven weer zeer speciaal te worden, voor leden zijn deze avonden gratis ook niet leden zijn welkom, zij betalen € 2,50 per persoon.

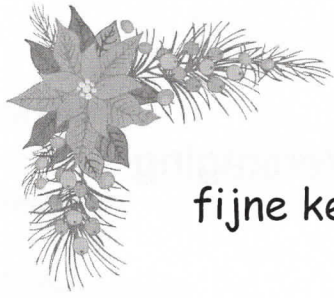
Ik doe een dringend beroep op alle leden om mee te denken over nieuwe bestuursleden!

Met het project, junioronderzoekers, gaan we het komende jaar weer verder mee.

Tot slot wensen wij u allen prettige feestdagen en een mooie kerst en een goede jaarwisseling.

Met vriendelijke groeten,
Jaap Holtslag.

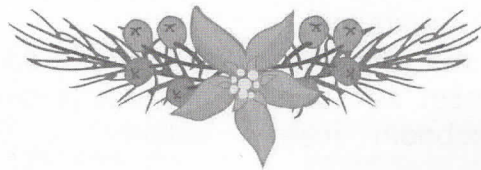

Voor alle lezers
fijne kerstdagen en een voorspoedig 2017

Iedereen die het afgelopen jaar een bijdrage aan dit blad heeft geleverd hartelijk dank.
We hopen dat we het komende jaar weer op u kunnen rekenen.

De sluitingsdatum betreffende kopij voor 'Onder d'n Kroezeboom' nr. 1 is 1 februari 2017.
U kunt het verzenden naar: E: braakhekkewh84@gmail.com of voor het adres,
zie de colofon.

Hebt u een interessant onderwerp laat het ons weten.
Met elkaar kunnen we er wellicht een interessant of lezenswaardig stukje van maken.

Uitslag ledenenquête 2016 Onder d'n Kroezeboom

Vraag	aant	pe
	48	11
Ik vind de lengte van de art ok	28	58
Het mag wel wat korter	9	19
Het mag wel wat langer	2	4
Ik houd van korte stukjes, foto's en weetjes	19	40
Ik houd van verhalen op basis van nieuw onderzoek	15	31
Ik houd van beide, maar nog het meest van.....	5	10
Onder d'n Kroezeboom geeft voldoende variatie	33	69
Ik vind het blad wat eenzijdig samengesteld	3	6
Ik interesseer me voor verhalen over:		
de oudste geschiedenis (1400-1800)	24	50
de modernere geschiedenis (1800-1950)	32	67
de jongste geschiedenis (1950-2015)	24	50
geschiedenis van gebouwen (zoals kasteel, kerk, woonhuizen)	32	67
geschiedenis van de gewone Ruurloër	34	71
oude gewoontes en gebruiken	34	71
Tweede Wereldoorlog	19	40
landbouwwerktuigen en -methodes	20	42
archeologisch onderzoek	18	38
bekende (oud) Ruurloërs	17	35
(vul aan zo U wilt)		
Ik lees de Kroezeboom eigenlijk nooit	0	0
Ik lees de Kroezeboom van kaft tot kaft	32	67
Ik lees wat me interesseert	13	27
Ik bewaar de Kroezeboom na lezing	33	69
Ik doe het blad na lezing bij het oud papier	6	13
Ik geef het blad door	8	17
De omslag van de Kroezeboom vernieuwen	15	31
De omslag laten zoals hij is	31	65
overstappen op A% formaat (helpt van nu)	10	21
behoud van A4 formaat (zoals nu)	35	73
Ik vind het lettertype en de lettergrootte (12pt) prima	41	85
Ik wil wat anders	4	8
Ik vind de verhouding plaatjes/tekst prima	34	71
Ik wil meer beeld, minder tekst	13	27
Ik wil minder beeld, meer tekst	1	2
Ik vind 4 x p.jr. een goede frequentie	44	92
Ik ben voor minder vaak uitkomen, mogelijk iets dikker blad.	4	8

Het lot van de Joodse inwoners van Ruurlo

Lo Wijler en Reina Johanna Wijler-Kropveld

Als de Duitsers op 10 mei 1940 ons land binnen vallen telt Ruurlo vijf Joodse ingezetenen. Daaronder Salomon Israël (Lo) Wijler en zijn vrouw Reina Johanna Kropveld. Zij hebben hun manufacturenwinkel aan het begin van de Dorpsstraat, schuin tegenover Avenarius. Lo komt om in Mauthausen, zijn vrouw Reina duikt onder en weet de oorlog te overleven.

Jan Oonk

Lo Wijler is geboren op 11 november 1912 in Lochem, als zoon van de koopman/veehandelaar Abraham Levi Wijler en Mientje van Essen. De familie Wijler woont dan al meer dan een eeuw in Lochem en omdat vader Abraham Levi uit een gezin van negen kinderen komt telt de familienaam vele vertegenwoordigers. Van de acht oom en tantes van Lo komen er vijf om in Duitse vernietigingskampen, twee waren er al voor de oorlog overleden (net als zijn vader). Alleen oom Louis Wijler weet van dit gezin de oorlog te overleven, hij overlijdt in 1977 in Israël.

Foto van de families Wijler en Dommerholt. Lo Wijler is de voorover gebogen persoon op de voorgrond, voor zover bekend de enige foto van hem die bewaard is gebleven

Lo heeft nog een oudere broer Samuel (Sam), geboren op 9 juli 1908. Deze heeft

de oorlog overleefd, over de wijze waarop hebben we geen details kunnen achterhalen. Samuel trouwt later met Elisabeth Spetter en het gezin krijgt drie kinderen. Samuel overlijdt op 7 december 1982 in Soest.

Reina Johanna wordt op 12 november 1913 geboren in Beilen, als jongste van de zes kinderen van Jacob Abraham Kropveld en Rebekka Cohen. Van de aan het begin van de oorlog nog levende vijf kinderen komen er twee om in Auschwitz, de overige drie overleven de holocaust, waaronder Reina Johanna.

Razzia aan de Dorpsstraat

Lo Wijler wordt opgepakt op de vroege morgen van 8 oktober 1941, wanneer de Sicherheitspolizei in Arnhem in deze regio zijn eerste razzia uitvoert tegen de Joden. Ook in andere plaatsen in de Achterhoek (onder andere Borculo en Lochem) worden die dag Joodse burgers opgepakt. Een aantal van de ingerekende mannen wordt de volgende dag weer op vrije voeten gesteld, maar daar is Lo Wijler helaas niet bij. Hij wordt met een aantal anderen (waaronder de godsdienstleraar Hartog Noot en de slager Izak Spanjer uit Borculo) afgevoerd naar Mauthausen, een berucht werkkamp met steengroeve in Oostenrijk. Later wordt het een regelrecht ver-

nietigingskamp. Volgens zijn inschrijvingskaart in Mauthausen arriveert Wijler daar op 11 oktober 1941. Dat betekent dat hij kort na zijn arrestatie al op transport moet zijn gesteld.

Over wat zich bij de arrestatie op 8 oktober 1941 precies heeft afgespeeld is zestig jaar na dato niet meer in alle details duidelijkheid te krijgen. Het schouwspel wordt gadeslagen door burenen tegenover de winkel van Wijler en door een aantal scholieren die zich ter hoogte van Avenarius verzamelen voor hun dagelijkse fietstocht naar Groenlo. Dat betekent dat de inval moet hebben plaatsgevonden ergens rond zeven uur in de morgen, misschien al iets eerder. Naar wordt verteld waren bij de actie een stuk of acht Duitsers betrokken, met bajonetten op hun geweren. Hun overvalwagen stond geparkeerd voor hotel Avenarius, met daarin al een aantal eerder opgepakte arrestanten. De Duitsers hebben ook nog de hevig aangeslagen politieagent Sprokkereef opgetrommeld om bij de overval aanwezig te zijn.

Volgens Riek Breedveld-Dommerholt had men bij Wijler juist een bevriend echtpaar te logeren. De familie Dommerholt onderhield nauwe contacten met het echtpaar Wijler en Riek was toen 9 jaar. Het feit van de logees wordt door de meeste voormalige burenen bevestigd. Het verhaal klopt ook, dat wil zeggen wat de hoofdlijnen betreft. In detail steekt het wat complexer in elkaar, zo wordt duidelijk uit het relaas van Johan Sanders in Amsterdam. Het waren zijn ouders die daar op dat moment verbleven, Bernard Sanders uit Enschede met zijn vrouw Josine. Maar met name Bernard was daar niet als logé, maar als onderduiker.

Bernard Sanders

Bernard Sanders is geboren op 4 oktober 1905 in Lochem, maar de familie Sanders verhuist al in 1906 naar Enschede. Daar trouwt Bernard in juli 1938 met Josine Caroline Felicia (roepnaam: Joop) Hijmans, afkomstig uit Amsterdam. In augustus 1939 wordt zoon Johan geboren (roep-

naam Hans). Het echtpaar woont aan het begin van de oorlog in Enschede op het adres J.P. Sweelinckstraat 8. Bernard is dan als handelsreiziger in dienst bij de textiel fabriek N.J. Menko in Enschede.

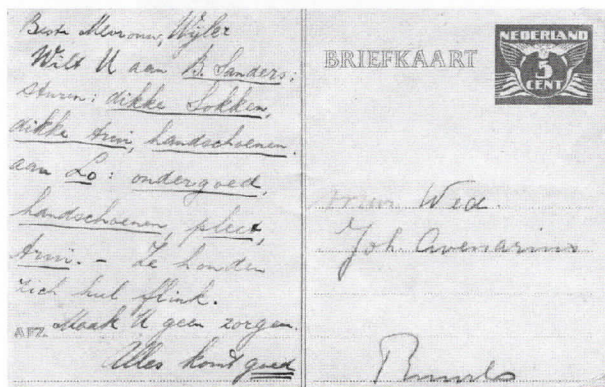
In de vroege ochtend van 14 september 1941 vindt een razzia plaats van de Duitsers in Enschede en andere plaatsen in Twente, de eerste in het oosten van ons land. Bernard Sanders is gewaarschuwd en weet de dans te ontspringen. Hij vertrouwt de situatie echter niet meer en zoekt een veilig onderkomen bij de familie Wijler in Ruurlo. Zijn vrouw en zoontje zijn waarschijnlijk in Enschede gebleven en mogelijk ingetrokken bij zwager Gerard (een broer van Bernard). Nog geen maand later, op 8 oktober, is de Achterhoek echter het toneel van een volgende razzia. Blijkbaar is Josine op dat moment juist bij haar man op bezoek. Van hun zoontje Johan is geen sprake, waarschijnlijk is die in Enschede bij zijn oom achtergebleven.

Het echtpaar Bernard en Josine Sanders met hun zoontje Johan in juni 1940. De dame rechts is tante Klaar, die Johan na de oorlog (onder de roepnaam Joop) in huis zal nemen

Als de Duitsers arriveren kruipen de vrouwen bij elkaar in bed, zo vertellen de buren, om de suggestie te wekken dat er geen mannen in huis zijn. Maar de Duitsers laten zich niet misleiden. Uit het feit dat ze vier ontbijtbordjes op tafel zien staan concluderen ze dat er geen twee maar vier personen aanwezig moeten zijn. Wat er zich binnen precies heeft afgespeeld is niet bekend, maar er breekt in ieder geval een hartverscheurend gekrijs uit. Van de vrouwen en mogelijk ook van Lo Wijler zelf als deze door de Duitsers wordt gevonden. Blijkbaar weet Lo aanvankelijk nog te ontsnappen, want getuigen zien hem door de voordeur de tuin instormen. Daar wordt hij getrapt en met geweerkolven geslagen door de Duitsers, zodanig dat sommigen dachten dat hij al bij zijn arrestatie was overleden. Volgens een enkele getuige had hij zijn arm uit de kom, maar dat lijkt onjuist. Nadat Lo gelegenheid heeft gekregen om zich aan te kleden komt hij naar buiten met een koffer-tje en op weg naar de overvalwagen geeft hij politieagent Sprokkereef nog een hand. Bernard Sanders wordt volgens zoon Johan gevonden op het balkon en wordt kort na Lo Wijler afgevoerd.

Laatste briefkaart

De briefkaart zonder plaatsaanduiding en datum, waarin een onbekend iemand vraagt aan mevr. Wijler om ondergoed, handschoenen, truien en dergelijke op te sturen. Voor Lo en voor B. Sanders

Dat het bij de tweede arrestant om Bernard Sanders gaat blijkt ook uit een briefkaart, zonder plaatsaanduiding en datum, die door een onbekende is verstuurd aan 'Mevr. Wed. Joh. Avenarius, Ruurlo'. Dat is tegenover Wijler aan de overkant van de

Dorpsstraat, blijkbaar heeft de schrijver het veiliger geacht om de kaart niet rechtstreeks naar Reina Wijler te sturen. De boodschap is echter wel aan haar gericht, er wordt gevraagd om ondergoed, handschoenen, truien en dergelijke op te sturen.

"Voor Lo en voor B. Sanders", wordt daarbij vermeld. "Ze houden zich heel flink. Maak u geen zorgen. Alles komt goed", zo wordt nog heel optimistisch toegevoegd. Maar voor beide mannen komt het nooit meer goed. De briefkaart is waarschijnlijk verstuurd vanuit Arnhem, waar de opgepakte Joodse mannen in eerste instantie worden samengebracht.

Zoals gezegd blijkt uit zijn inschrijvingskaart dat Lo Wijler al op 11 oktober 1942 in Mauthausen is gearriveerd, in gezelschap van vele andere Joodse burgers die bij dezelfde actie elders in de Achterhoek zijn opgepakt. Al op 30 oktober 1941 komt Lo Wijler in Mauthausen om het leven. Spanjer (14 oktober, hersenschudding) en Noot (16 oktober, longontsteking) zijn hem dan al voorgegaan, evenals zijn vriend Bernard Sanders (17 oktober). Over de exacte doodsoorzaak van Lo Wijler en Bernard Sanders is niets genoteerd.

Josine Sanders-Hijmans wordt in de zomer van 1942 afgevoerd naar Kamp Westerbork. Van daaruit wordt ze later doorgezonden naar Bergen-Belsen, waar ze op 31 maart 1945 om het leven komt. Ze is er daarvoor nog wel in geslaagd om haar zootje op een onderduikadres in veiligheid te brengen. Via de verzetsgroep van dominee Leendert Overduin wordt Johan ondergebracht bij het gezin van meester Ponsteen in Nijverdal en weet op die manier de oorlog te overleven. Een en ander wordt ook beschreven in het boek van H.W. Poorterman, 'Van bezetting naar bevrijding', over de oorlogsjaren in Nijverdal.

Na de oorlog, in augustus 1945, wordt Johan/Hans opgenomen in het gezin van zijn oom Ben (een andere broer van zijn vader, oom Gerard in Enschede is omgekomen) en tante Klaar in Amsterdam. Deze heb-

ben echter zelf al een zoon met de roepnaam Hans, vandaar dat Johan/Hans vanaf dat moment een nieuwe roepnaam krijgt: Joop, naar zijn moeder. Joop trouwt later met Bettina Josephine Wolf en het echtpaar krijgt een zoon en een dochter.

Clandestien postkantoor

De jonge mevrouw Wijler blijft aanvankelijk wonen op de winkel aan de Dorpsstraat en zal, zo goed en kwaad als dat ging onder de steeds moeilijker omstandigheden, de winkelnering hebben voortgezet. Op haar eigen wijze neemt ze nog de handschoen op tegen de Duitsers. Met name wanneer in de nazomer van 1942 het voormalige werkkamp De Zomp wordt ingericht als verzamelkamp voor Joden, die als dwangarbeiders te werk worden gesteld in de bossen rond de Zelhemseweg en Hengelseweg. Op last van de Duitse kampeiding mogen de Joodse bewoners slechts elke twee weken post versturen naar hun achtergebleven families, maar dat wordt omzeild doordat de winkel van Reina Wijler-Kropveld in die dagen fungeert als clandestien postkantoor. Hier ontvangt zij de post voor de bewoners van De Zomp en verstuurt ze omgekeerd berichten uit Ruurlo naar het bezorgde thuisfront. Als de Joodse dwangarbeiders 's morgens haar huis passeren op weg naar hun werk glippen er telkens twee mensen even uit de rij om de post in ontvangst te nemen en retourpost af te leveren.

Het verhaal van het clandestiene postkantoor wordt onder meer beschreven in het boek 'Ein Schwabe überlebt Auschwitz' van de Duitse Jood Arnold Erlanger, die korte tijd op De Zomp was geïnterneerd. De exacte passage in het boek (blz. 46-47) luidt als volgt: "In Ruurlo lebte eine gewisse Frau Weijler-Kropveld. Wenn wir dort morgens gegen 7 Uhr vorbeimarschierten, schlichen sich unser Kapo Hess, ein deutscher Jude, sowie ein anderer Gefangener namens Süßkind in die Hütte der Frau und deponierten dort von uns geschriebene Briefe. Gleichzeitig holten sie Briefe, die Familien und Freunde uns an diese Adresse geschickt hatten.

Der holländische Bundespolizist schaute derweil stets weg."

Wie de Nederlandse politieagent was die de groep begeleidde en die telkens een oogje dichtkneep is niet bekend. Kapo is de benaming voor een Joodse medegevangene die door de Duitsers als blokhoofd over hun lotgenoten werd aangesteld.

Nog een getuige

Erlanger is niet de enige getuige die refereert aan het clandestiene postkantoor van Reina Wijler-Kropveld. Het werkkamp De Zomp telde namelijk nog een bewoner die de oorlog heeft overleefd en die zijn ervaring in boekvorm heeft vastgelegd. Het gaat om Hans N. Andriessse ('Aan een zijden draad', Meulenhoff, Amsterdam, 1978). Hij wordt aan het eind van de oorlog in een klein Joods werkkamp in het zuiden van Polen door de Russen bevrijd en behoorde na terugkomst in Nederland tot een van de eerste getuigen die door Lou de Jong worden gehoord over hun lotgevallen. Andriessse komt op 31 augustus 1942 aan op De Zomp en verblijft daar tot 2 november 1942, wanneer alle Joodse werkkampen in ons land worden gesloten en de geïnterneerde Joden worden afgevoerd naar Westerbork.

Ook Andriessse vermeldt het postkantoor van Reina Wijler-Kropfeld. "Aan de rand van Ruurlo woont mevrouw Wijler-Kropveld. Haar huis ligt tegenover hotel Avenarius aan een kruising van wegen in de schaduw van lommerrijk geboomte. 's Ochtends, als we zo tegen zevenen naar het werk marcheren, passeren we haar huis. Het werk bestaat uit het onder regie van de Heidemaatschappij verbeteren van het talud van de Achterhoekse bossen doorstromende Baakse beek, waarbij we meer op onze schoppen leunen dan onge-traind met een volgeladen kruitwagen over een plankenstraat balanceren. Vlak bij het huis van mevrouw Wijler gekomen lopen twee van ons groepje onder bescherming van de schemer van het groepje weg, de zijdeur in van het huis, leggen onze te ver-

zenden brieven binnen neer en pikken een mand op waarin de naar dat adres gezonden pakjes en post van onze dierbaren zijn gedeponneerd. De voordeur van de textielwinkel uit, en in de schemer vloeit de mand met zijn dragers met het groepje samen, door de circa zestig man in hun midden koesterend en beschermend omsloten. Op het werk aangekomen wordt de inhoud verdeeld, de post gelezen, en verscholen onder de bomen worden de etenswaren op een vuurtje gewarmd en genuttigd. De opzichter van de Heide maatschappij vindt alles goed, mits we maar niet onder de tien cent per uur komen, af te meten aan de hoeveelheid zand die wordt verzet. Hij is ook degene die 's avonds de mand weer naar het huis terugbrengt."

Verraad

Het clandestiene postkantoor van Reina Wijler functioneert tot eind september 1942. De kampcommandant van De Zomp (een Nederlander waarvan we de naam niet hebben kunnen achterhalen) is dan net zoals Erlanger schrijft naar Ommen om 'het behandelen van joden' te leren. Erlanger suggereert dat Kapo Hess de zaak heeft verraden, omdat deze zich volgens hem juist deze dag ziek heeft gemeld. Erlanger heeft daarom diens plaats ingenomen naast Süßkind bij het ruilen van de post. Als ze terugkeren naar de groep worden ze opgewacht door de Duitse kampcommandant. "Durch Verrat erfuhr er (de kampcommandant), dass wir Briefe empfangen und schrieben, was strengstens verboten war. Unser illegales Postamt flog auf! Es geschah an einem Tag, an dem der Kamerad, der regelmäßig die Post holte, krank war und nicht zur Arbeit gehen konnte. Ich übernahm seine Aufgabe und machte mich mit Süßkind auf den Weg, die Post zu holen. Ehe wir zurück waren, tauchte unerwartet der Kommandant auf, beschimpfte uns als "Saujuden" und befahl, ins Lager zurückzukehren. Dort ordnete er an, Süßkind und mich ins KZ Erika in Ommen zu schicken." Dat was geen loos dreigement want in Ommen was het regime nog een stuk onaangener dan

in De Zomp. Dat blijkt maar al te goed uit het verdere relaas van Erlanger.

Volgens Andriess is het de nachtwaker, die hen elke morgen op weg naar huis tegenkomt, die de plaatsvervangend commandant heeft getipt. "Nog zijn onze lotgenoten met de mand niet in ons midden teruggekeerd of van zijn schuilplaats achter de bomen springt de plaatsvervangend commandant te voorschijn, en een voorproefje gevend van wat ons in Duitsland te wachten staat, scheldt hij ons hard schreeuwend in het Duits uit voor alles wat in die tijd in die kringen gebruikelijk was." Aan de dragers van de mand deelt hij rake klappen uit en ook Kapo Hess krijgt het zwaar te verduren. Anders dan bij Erlanger heeft deze zich dus niet ziek gemeld, maar is bij het gebeuren aanwezig.

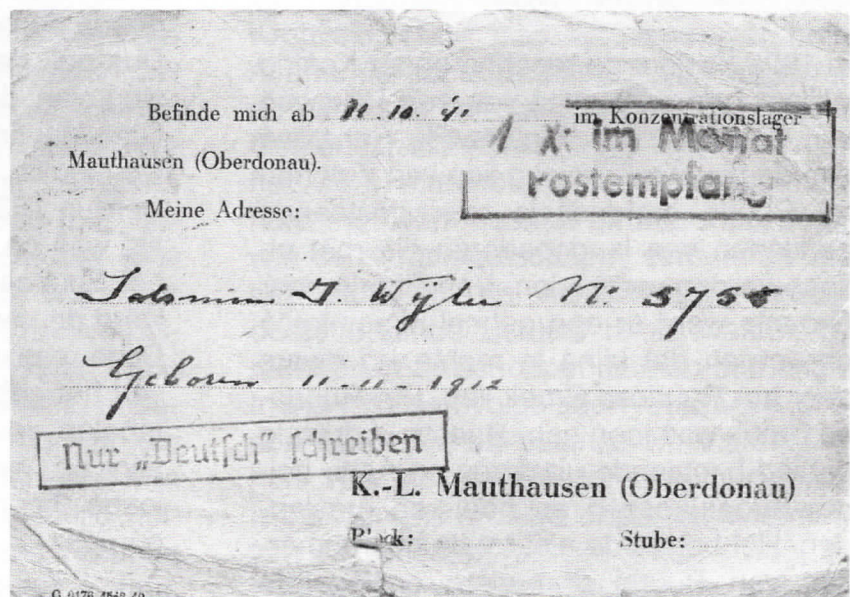
Andriess beschrijft ook dat de dragers van de mand met post de volgende dag worden afgevoerd naar Ommen. Hij spreekt van Lange en Süßkind, waarbij hij met Lange waarschijnlijk Erlanger bedoelt. Volgens Andriess is het ook de bedoeling geweest dat Kapo Hess naar Ommen zou worden afgevoerd, maar deze is er 's nachts tussenuit geknepen, net als twee andere gevangenen (de gebroeders Jacob en Benno Elkus uit Denekamp). Ook met behulp van politiehonden wordt hij niet opgespoord. Het is niet bekend wat er van hem is geworden, maar veel hoop op een goede afloop is er niet. Er is niets te vinden van een Hess die een spoor heeft nagelaten in relatie tot Ruurlo en De Zomp. De personen met de naam Hess die in aanmerking komen zijn alle omgekomen in Sobibor (4x) of Auschwitz (1x), zo leert een zoektocht via www.yadvashem.org Intrigerend is nog een zesde persoon, Siegfried Hess, geboren in 1896 in Stuttgart, over wiens lot niets bekend is. Deze was destijds bedrijfsleider bij een confectiefabriek in Enschede. Maar volledige duidelijkheid valt er waarschijnlijk niet meer te krijgen.

Het verraad van het illegale postkantoor is voor Reina Wijler-Kropveld waarschijn-

lijk de aanleiding geweest om onder te duiken. Eerst bij de familie Telkamp aan de Van Arkellaan, later bij de familie Vaandrig aan de Lebbenbruggedijk onder Borculo. Ze wacht niet lijdzaam af wat de Duitse bezetter met haar voorheeft, maar kiest ervoor om zelf het heft in handen te houden. De stoffen en het textiel uit haar winkel worden onder dekking van de duisternis naar de familie Dommerholt gesmokkeld. Als ze na de oorlog terugkeert op haar winkel in de Dorpsstraat zijn dat de eerste waren die ze weer te koop aan kan bieden. Ze hertrouwt na de oorlog met David Apotheker. Het echtpaar krijgt een zoon Lo en een dochter Annette, die beide later naar Israël emigreren. Reina overlijdt op 7 juli 1969 in Ruurlo.

Bronnen:

- 'De Joodse Gemeente te Borculo', S. Laansma
- 'Ein Schwabe überlebt Auschwitz', Arnold Erlanger (Wißner-Verlag, Augsburg, 2002)
- 'Aan een zijden draad', Hans N. Andriess (Meulenhoff, Amsterdam, 1978)
- 'Mauthausen, een gedenkboek', (Stichting Vriendenkring Mauthausen, Amsterdam 1999)
- 'De harmonica bleef vijf jaar stil', Jan Oonk en Bert Leuverink (Ruurlo, 1995)
- www.dutchjewry.org
- www.yadvashem.org
- www.joodsmonument.nl
- www.wiewaswie.nl
- www.tomverwijen.nl

De inschrijvingskaart (voor- en achterzijde) van Lo Wijler in het kamp Mauthausen

Vijf generaties Groot Zevert op Café Mentink: pioniers in het Ruurlose Broek

In juni 2016 heeft Café restaurant Mentink aan de Groenloseweg zijn poorten gesloten. André ten Have en Marja Ten Have-Groot Zevert hebben het Café Restaurant verkocht aan Paul Bakker uit Vorden. Ook de bijbehorende kleiduivenschietsbaan is in andere handen overgegaan. Café Mentink gaat verder onder de naam De Duif. Daarmee is er een einde gekomen aan ruim anderhalve eeuw Café Mentink aan de Groenloseweg. Vanaf 1852 hebben vijf generaties van de familie Groot Zevert gepioneerd in het Ruurlose Broek en Café Mentink tot een begrip gemaakt in de regio.

Bert Feringa

Café Restaurant Mentink ca 1950

In 1826 besloot de regering onder Koning Willem I tot de aanleg van een Rijksweg van Zutphen naar Winterswijk. Het tracé van de nieuwe Rijksweg liep van Zutphen tot Ruurlo grotendeels over bestaande parklanen van landgoederen die met elkaar werden verbonden. Van Ruurlo naar Groenlo werd er een geheel nieuw tracé ontworpen dat bijna in rechte lijn dwars door het Ruurlose Broek liep. Het Ruurlose Broek was toen een uitgestrekt drassig gebied bestaande uit droge en natte heide, (broek)bossen en hooi- en graslanden. Het behoorde niet tot de boerenmarken van Ruurlo of andere omliggende dorpen. Het was sinds eeuwen een do-

meingoed en sinds 1815 een kroondomein van Koning Willem I. Hij kwam er af en toe om te jagen. De Heren van Ruurlo zorgden eeuwenlang voor het dagelijks beheer van het domeingoed.

In 1827 werd bij Ruurlo begonnen met het doortrekken van de Rijksweg (toen nog genoemd de "Nieuwe dijk") vanaf boerderij de Koekoek in rechte lijn in de richting van Groenlo. In 1828 gaf de Koning toestemming het ca. drieduizend hectare grote kroondomein Ruurlose Broek onder de bewoners van de omliggende dorpen/buurtschappen te verdelen. Dus ook de grond langs en in de omgeving van de nieuwe Rijksweg, waar nu Café Mentink ligt.

De nieuwe Rijksweg Zutphen-Winterswijk werd in 1830 officieel geopend. Rond die tijd was de verkaveling en verdeling van het Ruurlose Broek in volle gang. In 1834 werd de verdeling definitief goedgekeurd. Deze maakte de ontginning en exploitatie van het gebied mogelijk door boeren, notabelen en ondernemers en schiep kansen en werkgelegenheid voor de vele jonge boerenzonen in de omliggende dorpen.

Een van de jonge boerenzonen die nieuwe kansen zag en greep was Gerrit-Jan Severt. Hij is de eerste generatie Groot Zevert op Café Mentink aan de Groenloseweg. Gerrit-Jan stamt uit de Beltrumse boerenfamilie Severt, later ook wel genoemd Groot Severt of Groot Zevert. Hij was de kleinzoon van Henricus (Groot) Severt uit Beltrum. Henricus (Groot) Severt trouwde in 1779 met Anna Mentink, de erfdochter van Cornelis Mentink en Sophia Papen die op de Erve Mentinck in Beltrum woonden. De erve Mentinck aan de Mentinksweg in Beltrum was een zgn. Vredens goed, een pachtboerderij die sinds de 14^e eeuw (1388) behoorde tot het Stift (de vrouwenabdij) in Vreden. Omdat Anna Mentink een erfdochter was, heeft Henricus (Groot) Severt de naam van de boerderij aangenomen. Dat was gebruikelijk in die tijd. Vanaf zijn huwelijk heette hij Henricus (Groot) Severt op Mentink, of ook wel Henricus Mentink. Henricus kreeg negen kinderen bij Anna.

Zijn opvolger, de oudste zoon Antonius (Groot) Severt op Mentink (geb. 1780) trouwde in 1807 met zijn buurmeisje Anna Maria Elferink. Zij kregen 10 kinderen waaronder vijf zoons. Gerrit-Jan Severt was de tweede zoon. Vader Antonius, die zelf pachter was zonder eigen grond, zal zich ongetwijfeld sterk gemaakt hebben voor zijn zoons bij de verdeling van het Beltrumse blok van het Ruurlose Broek. In Beltrum is deze verdeling zonder grote ruzies in onderling overleg geregeld. Bij de officiële verdeling in 1834 verkreeg zijn tweede zoon Gerrit-Jan Severt, in totaal vijf percelen grond in het Ruurlose Broek ter grootte van in totaal drie bunder, 81 roeden en 318 ellen. Drie percelen grensden direkt aan de zuidkant van de Rijksweg dichtbij de huidige locatie van Café Mentink. (bron: Cie voor het Ruurlosche Broek, Akte van verdeling met bijlagen 1834)

Eerste generatie

Gerrit-Jan Groot Severt trouwde op 23 mei 1851 met Johanna Borgijink uit Beltrum. Zij was tapster van beroep. Een half

jaar later overleed zijn vader Antonius. De oudste zoon Antonius jr., die zich Mentink noemde, was de opvolger van vader Antonius op erve Mentink. De pas gehuwde Gerrit-Jan vertrok in 1852 met zijn vrouw Johanna naar het Ruurlose Broek en zij werden in dat jaar eigenaar van de boerenherberg annex stalhouderij Mentink aan de Rijksweg (nu Groenloseweg) vlakbij de gemeentegrens met Beltrum. Bij het kadaster stond Gerrit-Jan toen ingeschreven als landbouwer te Beltrum. Dat is later veranderd in kastelein te Ruurlo. In 1852 was ook zijn naam inmiddels veranderd van Severt in (Groot) Zevert.

Het is nu moeilijk voor te stellen hoe de omstandigheden destijds waren in het Ruurlose Broek Maar het moet er eenzaam en onherbergzaam geweest zijn. Volgens de overlevering leefden er vroeger heksen waar je voor op moest passen. Net als voor de wolven. In 1850 is de laatste wolf geschoten in het Broek vlakbij de Bedelaarsdijk. Veldnamen niet ver van Café Mentink verwijzen er nog naar (Heksengat en Wolverszomp). In 1852 was er nog nauwelijks bebouwing langs de Rijksweg. Het Ruurlose Broek was wel verkaveld en doorsneden door onverharde rechte wegen/ dijken, maar deels nog niet ontgonnen en grotendeels onbewoond. Bewoning kwam pas tegen het eind van de 19^e eeuw goed op gang. De afwatering was een groot probleem. In de winter stonden grote gebieden aan beide kanten van de Rijksweg onder water. Gerrit-Jan en Johanna waren dus echte pioniers. Johanna beheerde waarschijnlijk de tapkamer terwijl landbouwer Gerrit-Jan voornamelijk bezig was met de boerderij en de stalhouderij. Het toenemende handelsverkeer over de grindweg (te voet, te paard, koets en paard en wagen) bracht leven in de brouwerij. Kennelijk gingen de zaken goed want in 1863 hebben ze een schuur bijgebouwd. Het echtpaar kreeg drie zoons en een dochter. Gerrit-Jan Groot Severt overleed in 1882. Zijn vrouw Johanna heeft hem ruimschoots overleefd. Zij overleed in 1917.

Tweede generatie

Antonius Groot Zevert met zijn vrouw Johanna Eikelkamp en zijn zonen Hendrikus(links) en Gradus(rechts).

De oudste zoon Antonius Groot Zevert (1851-1925) nam het bedrijf in 1890 over. Hij was de tweede generatie Groot Zevert op Mentink. Antonius was toen eenenendertig jaar en trouwde in 1890 met Johanna Eikelkamp uit Vorden. Hij staat dan ingeschreven bij het kadaster als landbouwer op Mentink, Ruurlosche Broek te Ruurlo. Het echtpaar kreeg twee zonen, Hendrikus en Gradus. In 1917 hebben ze het pand verbouwd. In deze periode moderniseerde en mechaniseerde heel Nederland. Paard en wagen werd gaandeweg vervangen door de vrachtwagen. Het Ruurlose Broek werd verder ontsloten en ontgonnen. De afwatering werd verbeterd en her en der bouwden de nieuwkomers huizen en boerderijtjes ("hutten"). In een van de geraadpleegde documenten wordt café Mentink ook wel een smokkelaarscafé genoemd. Het zou best kunnen dat dat stamt uit de periode van de eerste WO toen er in de grensstreken sprake was van druk smokkelverkeer tussen het neutrale Nederland en Duitsland. 1925 was een dramatisch jaar voor de familie Groot Zevert. In dat jaar overleden zowel moeder Johanna Eijkelkamp, vader Antonius Groot Zevert als de oudste zoon Hendrikus. De jongste zoon Gradus stond er plotseling alleen voor.

Derde generatie

Gradus Groot Zevert (1894-1940) is de derde generatie op café Mentink. Hij

stond in 1926 in het kadaster ingeschreven als landbouwer en caféhouder. Hij trouwde in dat jaar met Maria H.G. Ebbers (geb 1904) afkomstig van boerderij Kikvors (Kaalskamp) ook aan de Groenloseweg. In 1928 werd het pand verder verbouwd tot café. Rond deze tijd werden ook veel huizen en boerderijen in de omgeving in het Ruurlose Broek vernieuwd of herbouwd. Op de inmiddels bestrate Rijksweg nam het verkeer toe en trilden de glazen in het café als er een zware vrachtwagen langs denderde. In deze periode kreeg Café Mentink ook een pomp voor tweetakt benzine. In 1940 sloeg het noodlot toe toen Gradus Groot Zevert overleed op zesenvertigjarige leeftijd aan tuberculose.

Gradus en Maria Groot Zevert met hun kinderen vlak voor de 2e WO. Rechtsonder met stropdas de oudste zoon Franciscus (Frans). Linksboven op moeders arm het jongste kind Christina. De soldaten waren gelegerd bij een wegversperring op de Rijksweg niet ver van Café Mentink.

De zesendertigjarige weduwe Maria bleef achter met negen kinderen.

De oudste Franciscus was dertien, de jongste Christina drie jaar. Maria hertrouwde met H. Kolkman en kreeg van hem twee dochters. De jongste dochter uit het tweede huwelijk Paula (1946) beheerde enige tijd het café samen met haar man.

Vierde generatie

In 1974 heeft de oudste zoon Franciscus (Frans) Groot Zevert (1927-2016) café Mentink gekocht van zijn moeder. Hij is de vierde generatie Groot Zevert op Mentink. Hij is in 1949 getrouwd met Ma-

ria (Marietje) van Groningen. Het echtpaar kreeg vier zoons en twee dochters. Hij was 47 jaar toen hij het café overnam en had toen al een succesvolle carrière opgebouwd buiten het ouderlijk bedrijf als veehandelaar in Lichtenvoorde. Hij kwam terug naar Café Mentink om nieuw elan te brengen in het bedrijf. Hij heeft de belangrijke keuze gemaakt om het boerenbedrijf af te bouwen en het horecabedrijf verder uit te bouwen. In 1975 ging het naburige café Toevank sluiten en werd Café Mentink de thuishaven van de zeer actieve buurtvereniging Het Broek. In 1977 ging Frans het café verbouwen. In combinatie met de spraakmakende activiteiten van de buurtvereniging kreeg Café Mentink veel bekendheid. Het bedrijf kreeg ook een sociale functie in de buurtschap Het Broek. Veel verenigingen vonden er onderdak. Het café werd een café-restaurant en zalencentrum. In 2004 opende Frans Groot Zevert, zelf een hartstochtelijk jager, achter het café-restaurant op de voormalige boerengrond een professionele kleiduiven schietbaan. Frans Groot Zevert was een kleurrijk man en heeft "Mentink aan de Groenloseweg" tot een begrip gemaakt in de regio. Hij is in 2016 overleden.

Vijfde Generatie

In 1992 ging de vijfenzestigjarige Frans Groot Zevert het kalmer aan doen en nam zijn jongste dochter Maria (Marja) het beheer van het bedrijf over samen met haar man André ten Have. Marja Groot Zevert is de vijfde generatie Groot Zevert aan het roer bij Café Mentink. Net als de vorige generaties gingen ook Marja en André Mentink verbouwen.

In 2009 werd de grote serre aangebouwd. De laatste gezichtsbepalende verbouwing door een Groot Zevert in een lange reeks verbouwingen sinds 1852. In 2014 werd het café-restaurant Mentink opgenomen als chauffeurscafé in de Achterhoekse chauffeursroute. En daarmee heeft de vijfde generatie Groot Zevert op Café Mentink de cirkel weer rond gemaakt. Van 2014 terug naar 1852 toen op de Rijksweg de koetsiers met hun paard en wagen halt hielden bij de boerenherberg Mentink en zich een koel glas bier lieten inschenken door tapster Johanna, terwijl Gerrit-Jan Groot Zevert de paarden uitspande voor een welverdiende rust

Naschrift

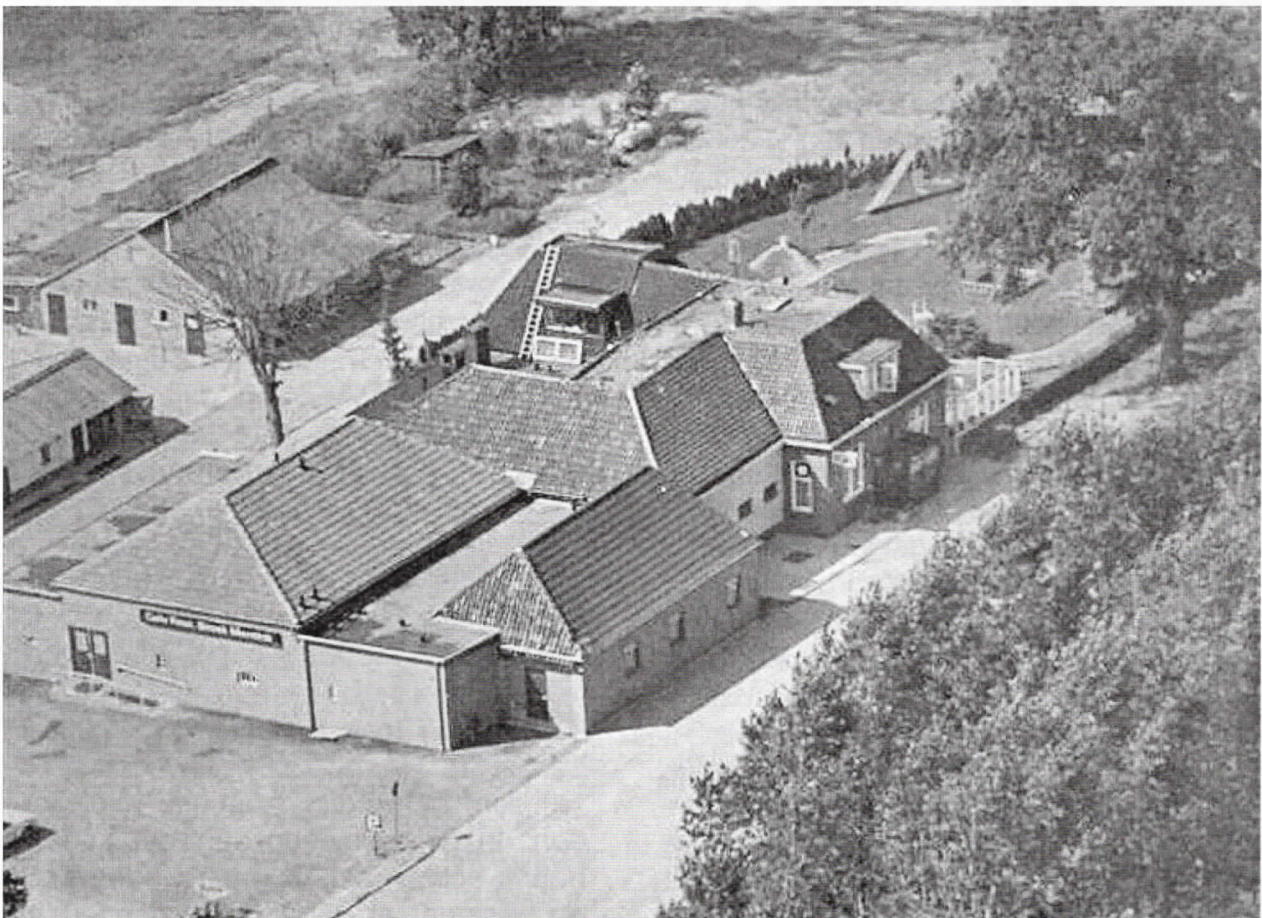
Er is enige onduidelijkheid over het jaar waarin Café Mentink is gebouwd en de herkomst van de naam Mentink. In het boek Ruurlo van 1900 tot Berkelland wordt geopperd dat de naam van Café Mentink mogelijk afkomstig is van Willem Mentink Berendsen die eerder op die plek woonde. In een document van Henk Hietbrink over de eerste woningen aan de "Nieuwe Dijk" wordt over Mentink vermeld dat het in 1842 is gebouwd en dat de eerste bewoner Willem Mentink Berendsen was die er woonde tot 1852. Volgens dit document kwam Gerrit-Jan Groot Zevert in 1852 op Mentink wonen. Hietbrink zegt ook dat bij de volkstelling 1830-1860 de naam Willem Mentink Berendsen in het geding was en dat daardoor waarschijnlijk de naam Café Mentink is ontstaan. Willem Mentink Berendsen (1800-1878) is geboren in Drempt en trouwde in 1842 in Ruurlo met Johanna Brouwer (geboren 1814 te Rheden). Hij was koetsier en zijn vrouw was dienstmeid. In 1852 zijn ze met onbekende bestemming vertrokken. Hij is overleden in Ruurlo. Zijn beroep was toen tolgaarder. Gezien hun beroepen is het op zich aannemelijk dat ze een herberg/stalhouderij exploiteerden. In de archieven van het kadaster heb ik echter niets kunnen vinden dat er op wijst dat er vanaf 1842 een erf met bebouwing aanwezig was aan de Rijksweg op de plek van Café Mentink. Voor

1852 stonden de percelen op die plek op naam van het Amortisatie Syndicaat. Dat was een soort Dienst Domeinen opgericht door Koning Willem I. Het waren toen percelen die beschreven stonden als broekgrond. Mogelijk heeft Willem Mentink Berendsen zich daar in 1842 illegaal of gedoogd gevestigd al dan niet met medeweten van de 20 jarige Gerrit-Jan Severt die in de directe omgeving sinds 1834 diverse percelen in eigendom had en daar waarschijnlijk al boerde.

Wat betreft de naamgeving van het café denk ik dat deze te maken heeft met het feit dat Gerrit-Jan Severt geboren is op de erve Mentink in Beltrum en het feit dat zijn grootvader en vader "Mentink" in hun achternaam voerden. De koetsier Willem Mentink Berendsen heette oorspronkelijk Berendsen. De tweede voornaam Mentink is een latere toevoeging, mogelijk gerelateerd aan de grond in het Ruurlose Broek van Gerrit-Jan Severt die toen nog op erve Mentink in Beltrum woonde.

Geraadpleegde literatuur

- Afstammelingen van Cornelis Mentink en Sopia Pape 1710-2013, Samengesteld door J.H. te Lintelo Belshof Boekelo 2013
- <https://mentinkspots.files.wordpress.com/2014/05/erve-mentink-in-beltrum-18-5-14.pdf>
- Ruurlo, van 1900 tot Berkelland, Historische Vereniging Old Reurle 2007
- Kerst Zwart, Graafschapse geschiedenissen, Zutphen 1934
- Transvaal dat lig in Reurle, Historische vereniging Old Reurle 1992
- Commissie voor het Ruurlosche Broek, Akte van verdeling met bijlagen 1834, Gelders Archief
- Archieven van het Kadaster, Gelders Archief
- Woningen aan de "Nieuwe Dijk" na 1827, uitgezocht door Henk Hietbrink
- Jan Oonk, Onder d'n Kroezeboom, jaargang 2008 no 4 en jaargang 2009 no 2

Luchtfoto Café mentink

't IS 'n OLDEN!

Op vaders stoel klimt kleine Hein,
kik neer op opa's maneschijn.
Verwondert zich, dat opa's hoofd
van 't laatste heurken is beroofd.

"Oew heufd is kaal, mien heufd is vol
hoe kump dat", vrug den krullebol?
"Och kind, ik bun gauw tachtig jaor
en olden hebt meestal gin hoor".

Klein broertjen lig zo zeut te dommelen
en moeder zit zachtjes 't wiegsken te schommelen.
Hein klautert op 'n stoel en kik alweer:
op opa's kalen schedel neer.

Van opa's heufd naor dat van broertje
en zeg dan zachjes töt zien moertje:
"Den kleinen breur is ons niks weerd,
den hebt ze ons maor an esmeerd".

"Wie mot 'm maor neet langer holden,
he hef gin hoor 't IS 'n OLDEN"!

Kerst Zwart

Historische Vereniging Old Reurle: Opgericht 15 februari 1984

Sinds januari 2013 culturele ANBI instelling

- Voorzitter:** Dhr. J.H. Holtslag, Stationsstraat 10c, 7261 AD Ruurlo
T: 0573-453904 E: jh.holtslag@concepts.nl
- Secretaris:** Dhr. L.W. Besselink, Noorderweme 6, 7261 PX Ruurlo
T: 0573-452376 E: leobesselink@concepts.nl
- Penningmeester:** Dhr. A.J. Schepers, Stationsstraat 10, 7261 AD Ruurlo
T: 0573-452409 E: a.schepers@concepts.nl
- Bankrekening:** Rabobank Noord- en Oost-Achterhoek
Rekeningnummer NL48 RABO 0356 7229 96
t.n.v. Historische Vereniging Old Reurle
- Tweede voorzitter:** Dhr. A.J. Kettelerij, Borculoseweg 62, 7261 BL Ruurlo
T: 0573-452204 E: kettelerijruurlo@hetnet.nl
- Bestuursleden:** Mw. J. Schepers-Abbink, Stationsstraat 10, 7261 AD Ruurlo
T: 0573-452409 E: a.schepers@concepts.nl
Mw. I. Hummelink-Klein Brinke, Strikkersteeg 11, 7261 RW Ruurlo
T: 0573-453531 E: b.hummelink@telfort.nl
Dhr. H. Wezinkhof, Kapelweg 4, 7251 KM Vorden.
T: 0575 556427 E: wezink@planet.nl
- Organisatie jaarprogramma:** Mw. J. Schepers-Abbink, Mw. I. Hummelink-Klein Brinke
- Archeologische Werkgroep**
Coördinator: Dhr. H. Meulenveld, Vordenseweg 4, 7244 PS Barchem
T: 0573-491319 E: henk.meulenveld@wxs.nl
- Landbouwwerktuigen**
Coördinator: Dhr. D.H. Klein Brinke, Kooiersdijk 2, 7261 RB Ruurlo
T: 0573-452048 E: lireko@hetnet.nl
- Redactie**
'Onder d'n Kroezeboom': Mw. W.H. Braakhekke, Hengeloseweg 8, 7261 LV Ruurlo
T: 0573-453496 E: braakhekkewh84@gmail.com
Mw. G.M. Dijkman-Spijker, Branderveenweg 4, 7261 RE Ruurlo
T: 0573-491250 E: dijkman.spijker@hetnet.nl
Dhr. A. Feringa, Haarweg 6, 7261 LE Ruurlo
E: aferinga@xs4all.nl
Dhr. A.K. van Gijssel, Haarskamp 55, 7261 ZB Ruurlo
T: 0573-450221 E: a.k.gijssel@zonnet.nl
- Verspreiding Kroezeboom:** Mw. J. Schepers-Abbink
- Internetsite:** www.oldreurle.nl E: info@oldreurle.nl
- Archief:** In de Bibliotheek, Dorpsstraat Ruurlo, opening elke
1° woensdagmiddag van 1 oktober-1 mei 13.30-17.00 uur
en op afspraak. E: oldreurle@gmail.com
- Contributie per seizoen:** € 16,00 persoonlijk lid, € 25,00 voor echtparen.
Bij toezending per post € 10,00 extra voor portokosten.
Kamer van Koophandel te Arnhem, inschrijfnummer 40103401
Het kwartaalblad Onder d'n Kroezeboom is ingeschreven
onder het nummer ISSN 0929-919X